

Ah, the wars they will be fought again

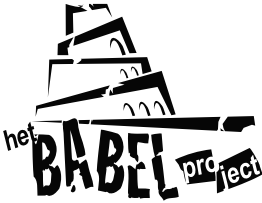
The holy dove, she will be caught again
Bought and sold, and bought again
The dove is never free

Ring the bells that still can ring
Forget your perfect offering

There is a crack, a crack in everything
That's how the light gets in

That's how the light gets in

Anthem, Leonard Cohen

Dit boek vormt de basis van het Babelproject.
Voor meer informatie: zie achterin.

Colofon:

Mei 2026 © Peppi Verkaar

ISBN 9789403892023

www.hetbabelproject.nl

info@hetbabelproject.nl

Vormgeving: Peppi Verkaar
Uitgegeven in eigen beheer.

Vervaardigd door:

heijink

BOEKHANDEL & UITGEVERIJ

Uitgeverij Heijink, Hardenberg,

selfpublishingplatform

www.uitgeverijheijink.nl

God stierf
toen wij Hem gebruikten
om het raadsel te dempen,
om angst te dempen,
om elkaar te beoordelen.

Hij stierf
toen Hij antwoord werd.

Maar onder het lawaai
van verklaringen
bleef iets ademen:

het lichaam dat reikt,
de hand die vasthoudt,
het dier dat niet alleen kan leven.

Als wij *dat* God noemen,
niet om te verklaren
maar om te wijzen,

dan is God niet teruggekeerd,
maar lijken wij minder verdwaald.

God is dood.
Lang leve wat ons draagt
zonder zich uit te leggen.

Inhoudsopgave

Proloog

Persoonlijke noot	3
Wat vooraf ging	5

God is dood, lang leve God

Voorwoord	13
Waarom dit boek	15

Deel I : Wat er gebeurde

1: Wat de mens is	21
2: Evolutionaire diepte: het conflict in de mens	29
3: Genesis herlezen: paradijs, boom en bewustzijn	31

Deel II: De breuk

4: Het failliet van antwoorden: Job en Prediker	39
5: Kierkegaard: geloof zonder oplossing	43
6: Nietzsche: God is dood	47

Deel III: Het juk

7: Wanneer God een juk wordt	53
8: Na God: de tijd van afbraak en rouw	57
9: Schuld, schaamte en het religieuze superego	63
10: Waarom sommige woorden breken	65
11: Verhalen na God	67

Deel IV: Wat blijft

12: God als ruimte, niet als antwoord	73
13: Menselijkheid als grond	79
14 Tussen afhankelijkheid en verantwoordelijkheid	81
15: Praktijken na God	95
Slot: God is dood, lang leve God	97
Nawoord: Wat blijft	99

Appendix:

Bijbelse resonanties	105
Over de schrijver	117

PROLOG

Persoonlijke noot

Ik heb dit boek niet geschreven omdat ik schrijver ben. Ik heb het geschreven omdat ik gedurende mijn leven vragen tegenkwam die me moeilijk loslieten.

Ik schrijf graag, maar ik mis de vanzelfsprekende zekerheid van wie het vak beheerst. Ik heb *liefde voor wijsheid*, maar ik ben geen filosoof in academische zin.

Wat ik *wel* heb, is een hardnekkige neiging om te blijven kijken. Om verbanden te zien tussen gedachten die vaak los van elkaar worden besproken. Om niet te snel te kiezen voor een kamp, antwoord of afronding.

Terwijl ik dit schrijf, zingt Joni Mitchel op de achtergrond: 'I've looked at life from both sides now'.

Misschien is dat wat ik in dit boek heb geprobeerd te doen. Niet om te beslissen wie gelijk heeft, maar om het kijken zelf serieus te nemen. Van binnenuit *en* van een afstand. Met betrokkenheid en tegelijk met twijfel. Met liefde voor wat mij gevormd heeft en met eerlijkheid over waar dat knelt.

Dit boek is ontstaan uit zoeken en niet uit een strak plan. Uit het loslaten van vanzelfsprekendheden, zonder meteen nieuwe zekerheden te willen installeren. Daarbij merkte ik hoe vaak ik zelf vastliep in taal. In zinnen die wat ik wilde zeggen niet droegen, of gedachten die wel klopten, maar niet goed geformuleerd waren.

In dat proces heb ik gebruikgemaakt van kunstmatige intelligentie (AI). Om van gedachten te

wisselen, maar niet om mijn denken over te nemen. Om zinnen te vinden die scherper verwoordden wat ik bedoelde. Om mijn lezing van denkers als Kierkegaard en Nietzsche te toetsen, en soms ook om mijzelf te corrigeren.

Een aantal formuleringen in dit boek is door AI voorgesteld. Ik heb ze soms overgenomen omdat ik voelde: *dit is wat ik probeer te zeggen*. Niet als vervanging van mijn stem, maar als hulp om die preciezer te horen.

Deze samenwerking voelde als een gesprek en niet als een omweg. En misschien past dat precies bij de beweging van dit boek: denken als dialoog, niet als bezit. Als iets wat zich vormt in relatie en niet in afzondering.

Aan het einde van *Both Sides Now* zingt Mitchell: 'I really don't know life at all'. Ik hoor daarin geen berusting, maar volwassenheid. Het besef dat kijken van twee kanten niet leidt tot overzicht, maar tot bescheidenheid.

Dit boek pretendeert geen overzicht te bieden. Het wil ruimte maken. Voor vragen die blijven. Voor betekenis zonder sluitend antwoord. Voor menselijkheid die rust op aandacht en niet op antwoorden. Zoals in het moment waarop iemand tegenover je zit en je niet weet wat te zeggen, en je toch blijft. Omdat je aanwezig bent zonder te hoeven begrijpen.

Wat hier staat, is mijn verantwoordelijkheid. Voorlopig, tastend en zonder de illusie dat het laatste woord ooit gesproken is.

Wat vooraf ging

Ik ben enkele jaren geleden begonnen aan een eerste opzet van dit boek. De werktitel was toen: 'Geloof jij in Glops?' Die titel kwam voort uit een eenvoudige, maar veelzeggende observatie. Wanneer je iemand vraagt: 'Geloof jij in Glops?', volgt vrijwel altijd dezelfde reactie: 'Wat zijn Glops?' Dat antwoord is vanzelfsprekend.

Maar stel de vraag: 'Geloof jij in God?', en het antwoord lijkt beperkt tot een ja of een nee. Zelden volgt de tegenvraag die eigenlijk logischer zou zijn: 'Wat *versta* jij onder God?' Of nog persoonlijker: 'Wat *betekent* God voor jou?' Alsof het woord God zo eenduidig is dat het geen verduidelijking behoeft, terwijl juist niets zo uiteenlopend wordt ingevuld. Niets misschien zelfs zo omgeven door polemieken.

Die vanzelfsprekendheid raakte voor mij aan de kern van wat Nietzsche bedoelde met de uitspraak 'God is dood'. Niet dat het mysterie is verdwenen, maar dat het woord God zijn openheid heeft verloren. Het is verworden tot een antwoord, tot een positie, tot iets waar men voor of tegen kan zijn. God sterft precies daar waar het woord geen ruimte meer laat voor vraag, twijfel of betekenis.

Als mij de vraag gesteld wordt of ik in God geloof, zal mijn antwoord meestal zijn: 'heb je even een uurtje of wat?'

Het boek dat ik wilde schrijven, moest een meer geordende weergave van mijn gedachten zijn, die het steeds naar woorden zoekende gebrabbel van dat *uurtje* zou ondervangen.

Het moest geen *vervanging* van dat gesprek zijn, maar een poging om het te ordenen. Om het steeds opnieuw zoeken naar woorden een vorm te geven die standhoudt. Niet strakker dan nodig, niet sluitender dan eerlijk is.

In de kern van dat boek wilde ik het werk betrekken van de Australische bioloog Jeremy Griffith, die probeert te begrijpen waarom de mens innerlijk verdeeld is geraakt. Niet bedoeld als sluitende verklaring, maar als poging om woorden te geven aan een spanning die al langer wordt ervaren dan begrepen.

De mens: enerzijds diep geworteld in de natuur en de evolutionaire ontwikkeling, anderzijds geneigd zich los te maken van die natuurlijke staat.

De mens als wezen dat niet alleen simpelweg *leeft*, maar zichzelf ook kan *beschouwen* en daarmee zijn vanzelfsprekendheid verliest.

Mijn poging om deze inzichten te verbinden, liep echter steeds vast in de polemieken die ik juist wilde vermijden: de vraag of God wel of niet bestaat. Steeds opnieuw werd ik teruggeworpen op dat welles-nietesspelletje, waarin het woord God alleen nog functioneert als stellingname. Daarmee herhaalde ik precies het probleem dat ik wilde onderzoeken.

Ik kon mij vinden in Nietzsches diagnose dat God als verklaring zijn kracht heeft verloren. Maar ik herkende ook zijn zorg dat de mens na de dood van God vergaand op zichzelf wordt teruggeworpen. Wat blijft er over wanneer God sterft als grond? Waarop staat de mens dan? Met welk houvast, met welke bedding?

Gaandeweg kwam ik Kierkegaard op het spoor, die juist wijst op een persoonlijke verhouding tot God: niet als *antwoord*, maar als existentiële ernst.

Op het eerste gezicht lijken Nietzsche en Kierkegaard elkaars uitersten: de een spreekt de dood van God uit, de ander weigert God te reduceren tot systeem. Maar juist door deze spanning niet op te lossen, werd zij vruchtbaar.

In die ruimte kon ik Jeremy Griffith opnieuw plaatsen: niet als bewijs, maar als brug. Niet om de vraag naar God te beslechten, maar om haar te verdiepen. Griffith zijn mensbeeld laat zien dat wat wij *religie* noemden, geworteld is in een evolutionaire diepte: zorg, verbondenheid en verantwoordelijkheid voor elkaar. Die diepte sterft niet, maar wel het idee dat zij verklaard en gegarandeerd kan worden.

Zo kreeg de titel van dit boek zijn volle betekenis.

God is dood - als antwoord, als systeem, als sluitstuk.

Lang leve God - als naam voor de ruimte waarin menselijkheid kan bestaan zonder garantie.

Het woord God vraagt daarom niet om bevestiging of ontkenning, maar om herdefiniëring. Om het besef dat het woord niet langer kan functioneren als eindpunt van een gesprek, maar als opening ervan.

Dan kan de vraag 'Geloof jij in God?' haar vanzelfsprekendheid verliezen. Die vraag moet niet *verdwijnen*, maar veranderen. Een vraag die uitnodigt tot een gesprek: 'wat betekent God voor *jou*?' Een vraag die niet langer afgedaan kan worden met een ja of nee.